20

इत्तेहादूल व रझाकार

डॉ. पी. सिरसट
वसंतदादा पाटील माविद्यालय, पाटोदा, जि. बीड

****

प्रास्ताविक :

''भिंतीवरचा नकाशा फडक्यालने धरणीकंप होत नसतो हे जेवढे खरे तेवढचेहे ही खरे की प्रत्यक्ष धरणीकंप घडून आले तरी काही नकाशे तसूभर सुद्धा हालत नाहीत.''

जगावर राज्य करण्यासाठीच आम्ही जन्माला आलो आम्हाला राज्य करता यावे म्हणूनच त्या परवरदिगाराने महकूम रिआया म्हणजे शासित प्रजा जन्माला घाली. धर्म कोणतेही असोत, सत्ता आणि संपत्ती यांच्या या उपासकांचा दर्म आणि अहंकार इतका पराकोटीचा की प्रत्यक्ष अहंकाराचेही गर्वहरण व्हावे, या पंथातील लहान – मोठे सर्व राजे, सर्व बादशहा आणि सर्व सुलतान जेव्हा जेव्हा राज्यावर आले. तेव्हा तेव्हा त्याची राजवट आणि त्यांचया वंशाची अधिसत्ता 'ताशम्सोकमर' म्हणजे 'यावच्चंद्रदिवाकरौ टिकून राहो आणि त्या राजेश्रीची किर्ती दिगंत पसरो' अशी प्रार्थना होत असे. परंतु काळाने यापैकी कोणाचीच गय केली नाही आणि त्याचा शेवटी अस्त व लोप झाला.

आसिफशाह घराण्याची सत्ता १७२४ ते १९४८ म्हणजे सुमारे २२४ वर्षे राज्य केले. त्याच्या कालावधीत सात राजे होऊन गेले. निजाम अली हा हैद्राबाद संस्थानचा राजा झाला. त्यानेच सर्व प्रथम स्वत:ला 'निजाम' अशी पदवी दिली. म्हणून नंतरच्या सर्व राजांना 'निजाम' असे संबोधण्यात आले.

हैदराबाद संस्थान १६ जिल्हयांमध्ये निर्माण झाले होते. ८ जिल्हे तेलंगणचे मराठवाड्याचे ५ आणि कर्नाटकाचे ३ अशी हैद्राबाद संस्थान बनले होते व त्यावर या आसिफजाह घराण्याची सत्ता होती. इत्तेहादूल मुस्लिमीन म्हणजे मुसलमानांचे ऐक्य त्याच बरोबर रक्षाकार आठवतात. कासिम रझवी, बहादुर यार जंग, इत्तेहादुलची संघटनाही फार स्वत:ला वेगळे मानत असत. विजेते, राज्यकर्ते आणि परंपरेने शासक मानत असत.

इत्तेहादुलची वाढ करावी आणि तिचा वापर करून घ्यावा एवढा निजाम कारस्थानी व महत्वकांक्षी होता. निजाम उस्मान अली त्यांच्याआधी निजामापेक्षा फार कारस्थानी, महत्वाकांक्षी व धर्मांध होता. त्यांनी अलीगढ विद्यापीठाला १० लाख रू मदत केली होती.

उद्देश :

१) मुस्लिमाचे ऐक्य व हिन्दूचे धर्मांतर घडवून आणणे.

२) लोकांना भयभित करून इत्तेहादच्या स्वयंसेवकांनी निरनिराळ्या वस्त्यांतून फिरत राहून सक्रिय राहणे.

३) व्यासपीठावरून सध्याचा मंत्रिमंडळाच्या विरूद्ध अविश्वास व्यक्त करणे.

४) विद्यमान मंत्रिमंडळ बरखास्त करण्यासाठी इत्तेहादलचे प्रत्येक व्यासपीठावरून आवाज उठविणे.

५) सरकारने इत्तेहादल व तिच्या अध्यक्षाविरूद्ध काही कृती केली तर ठरवीलेल्या तारखेपासून प्रत्यक्ष कृतीस प्रारंभ करणे.

६) मुस्लिम समाजाची सेवा करणे.

७) मुस्लिम समाजाच्या प्रगतीसाठी व हिंदूच्या अधोगतिसाठी प्रयत्न करणे.

८) निजामाच्या सत्तेस पाठिंबा देणे.

इत्तेहदूल

इत्तेहदूल मुसलमीन या संघटनेची स्थापना सन १९२६ मध्ये झाली. महंमद नवाजखान हा संघटनेचा संस्थापक होता. या संघटनेने निजामालाच चांगलाच पाठिंबा दिला होता. त्यामुळे निजाम मीर उस्मान अलीची विशेष मर्जीला या संघटनवर होती. मुस्लिमांचे ऐक्य व हिन्दूमध्ये धर्मांतर घडवून आणणे, ही प्रमुख उद्दिष्टे या संघटनेची होती. जेव्हा बहादुरयार जंग हा संघटनेचा नेता झाला. तेव्हा त्याने तर हिन्दूमध्ये धर्मांतर घडवून आणयाची मोहिम हाती घेतली. परंतु हिंदू जनता ही

[illegible] गुलाम[illegible] होती [illegible]
कडवी होती. असे ही ती [illegible] नाही तुरळक [illegible]
धर्मांतरास कायम विरोध केला [illegible] झाले नाही. [illegible]
सोडली तर जास्त प्रमाणात धर्मांतर असणारी व मुस्लिम
मुस्लिम धर्म प्रसाराचा उद्देश आणण्याच्या उद्देशाने कार्य
धर्मीयांच्या विविध एकात्मता संघटना असे इत्तेहादुलचे
करणारी एक सांस्कृतिक स्वरूप होते.''

बहादूर यार जंगच्या वेडया विचारांना जनतेतून तीव्र विरोध होऊ लागला. स्वातंत्र्याच्या संग्रामाने ढवळून निघालेल्या भारतीय राजकारणाचा प्रभाव जनते वर झपाटयाने वाढत होता. म्हणून मराठवाडयातही हिन्दू महासभा, आर्यसमाज या सारख्या हिन्दू संघटना व कॉंग्रेसला चांगला प्रतिसाद मिळत होता. जनता स्वातंत्र्याची मागणी करू लागली होती. अशातच इत्तेहादूल मुस्लिमीन या संघटनेची सूत्रे कासीम रझवी सारख्या रझाकाराच्या हातात आली. सन १९३० ते १९४० या दशकात काशीम रझवीने कहर केला. रझवी हा कट्टर धर्म वेढा होता. ही संघटना अर्धलष्करी संघटना होती.

कासीम रझवी तर दिल्लीवर निजामाची सत्ता करण्यची वायफळ भाषा बोलत होता. या संघटनेने राज्यातील हिंदू जनतेला खूपच धारेवर धरले होते. धाक, दडपशाही, खून, बलात्कार हे नित्याचेच बनले होते. स्वातंत्र्याचे वाहणारे वारे संस्थानात सर्वच धूमसत होते. जनता संघर्षासाठी तत्पर झाली होती. लोक विविध हिन्दू संघटना मध्ये दाखल होत होती. प्रभातफेऱ्या, संम्मेलने, परिषदा, सभा भरभरू लागल्या. व.म. सिरसीकर म्हणतात 'निझामी राजवटीत लोकशाही अधिकारांसाठी झालेल्या संघर्षात मराठवाडा नेहमीच अग्रेसर होता. पोलीस कारवाई पूर्वीच्या काळात रझाकारांनी मराठवाडयात धुमाकूळ घातला होता.

बादशाहा आणि राजसिंहासन या गोष्टी हैद्राबाद संस्थानातील मुस्लीम जमातीच्या राजकीय व सांस्कृतिक हक्कांचा प्रतिक आहेत. मुसलमानांचे हे स्थान सदैव चालू राहिले पाहिजे. 'सर्व कायदे' सर्व हक्क आणि सर्व सवलती ज्या मुसलमान परंपरेने उपभोगीत आहेत. त्या तशाच राहतिल, कारण त्या मुसलमानांच्या राजकीय हक्काचे रक्षण करण्यासाठी व त्यांचा आर्थिक आणि सास्कृतिक दर्जा टिकवण्यासाठी अस्तित्वात आहेत. इत्तेहादूलची वाढ कोणत्या दिशेने होत होती याची कल्पना वरिल बाबी वरून लक्षात येते.

१९४० मध्ये इत्तेहादूलच्या संघटनेची घटना सय्यद महंमद एहसान यांनी तयार केली.

- ◆ सर्व राज्यामध्ये प्रत्येक खेडयात व हैदराबादशहराच्या प्रत्येक गल्लीत रझाकार संघटनेची शाखा कायम करण्यात आली. एक 'सालार' तसेच शाखेत ३० रझाकार, स्वयंसेवक असतील व जिला 'जैश' संबोधण्यात येईल.
- ◆ 'मरकज' मध्ये विविध शाखामधून अफसरे आलाने निवडलेल्या स्वयंसेवकांना लष्करी शिक्षण देण्यात येईल.
- ◆ लष्करी शिक्षण देताना 'खाकसार' संघटना उर्दूची जी परिभाषा आदेशासाठी वापरली जाई तीच भाषा वापरली जाईल.
- ◆ रझाकाराचा गणवेश खाली लष्करी शर्ट, खली पॅन्ट पट्टा व काळी फेजटोपी असा असेल.
- ◆ प्रत्येक स्वयंसेवकांपाशी तलवार आणि जांबिया असेल अधिकाऱ्यांना बंदूका वापरण्यात येत असत.
- ◆ रझाकारांच्या एका विभागापाशी कुदळ व फावडे असेल.
- ◆ इत्तेहाद हा शब्द असलेल्या आसफिया ध्वजच रझाकार संघटनेचा ध्वज असेल. दोन लाखापर्यन्त इत्तेहादची रझाकार सेना वाढविण्याचा प्रयत्न केला.

'रझाकार' म्हणजे धुळीत पडलेल्यांना वर उचलणारा. रझाकार हे इत्तेहादूल मुस्लिमीन या संघटनेचे लष्कर म्हणजे या संघटनेच्या नेतृत्व आणि मार्गदर्शनाखाली कार्य करणारी लष्करी संघटना किंवा लष्करी विभाग होता. इत्तेहादूल संघटनेचे अध्यक्ष बहादूर यार जंग यांनी हैद्राबाद येथे रझाकार संघटना स्थापन केली.

कासीम रझवीच्या उदय एखाद्या धूमकेतूसारख झाला होता. त्याच बरोबर इत्तेहादमध्ये अब्दूल रहमान रईस, वहीद बक्ष वहिदी अतिरेक्यांचेही गट तयार झाले होते. वहीद बक्ष वहिदी हे इत्तेहादच्या कृतिसमितीचे अध्यक्ष बनले. यासीन झुबेरी व नवाब मोईन नवाज

जंग यांनी पण मंत्रिपदे मिळविली. इत्तेहादूल मुस्लिमीनचे पुनरूज्जीवन होऊन तिच्या अध्यक्षपदी नवाब बहादूर यार जंग यांची निवड झाली. तेव्हा पासून इत्तेहादूलच्या प्रत्येक कार्यकारणित कासीम रझवीचा समावेश होता. रझवी प्रकाशात आला होता. गुलबर्गाच्या अधिवेशनात त्यानी आपली पूर्ण मालमत्ता, रोकड, दागदागिने सर्व इत्तेहादच्या स्वाधीन केले. कासीम रझवी अध्यक्ष झाल्यावर त्याने प्रथम आपल्या सर्व प्रतिस्पर्धाची वाट लावली व तो स्वतः हुकूमशहासारखा बनला. रझवीने इत्तेहादला अत्यंत कडक आणि अतिरेकी संघटनेचे स्वरूप दिले. कासिम रझवीच्या काळातील इत्तेहादच्या कृतिसमितीने प्रत्यक्ष कृतीचा जो ३२ कलमी कार्यक्रम तयार केला होता. त्यावरून रझवी, इत्तेहाद आणि हैद्राबाद संस्थानातील भयावह परिस्थिती या विषयीची चांगली कल्पना येते.

इत्तेहादने १९४७ मध्ये निर्धार केला होता.

(१) लोकांना भयभीत करणे इत्तेहादच्या स्वयंसेवकांनी निरनिराळ्या वस्त्यांतून फिरत राहुन भाषण सक्रिय असल्याचे दाखविणे (२) सध्याचे सरकार बदलण्याची मागणी करणारे ठराव संमत करणे. (३) मिळेल त्या प्रत्येक व्यासपीठावरून सध्याच्या मंत्रिमंडळाच्या विरूद्ध अविश्वास व्यक्त करतो.

रझाकाराचा कृती कार्यक्रम :

◆ निजाम सरकारला भारतात विलीन व्हायाचे नव्हते. रझाकार संघटनाही निजामाच्या स्वतंत्र्य हैदराबाद राज्याची पुरस्कर्ती होती. नो. १९४७ मध्ये रझाकार संघटनेने असे ठरविले की, जर संस्थान संघराज्यात विलीन झाले तर प्रत्यक्ष कृति कार्यक्रम हाती घ्यावा.

◆ कॉंग्रेसजन व हिंदू संघराज्यात सामील होण्याचा पुरस्कार करतील त्यांना मारूण टाकणे. पळून जाऊ नये म्हणून पारा ठेवणे.

◆ हिंदू अधिकाऱ्यांना व कॉंग्रेसच्या लोकांनी प्रतिकार केल्यास ठार मारणे.

◆ राजधानीच्या कचेऱ्या जाळल्यावर निजामाच्या कींग मोहिमेवर जाऊन सत्ता इत्तेहादूलच्या हाती सोपवण्याची मागणी निजामाकडे करणे.

◆ प्रत्येक ऑफिसवर ताबा घेऊन ऑफिसची कागदपत्रे जाळणे.

◆ सरकारी कचेऱ्या अरबांच्या मदतीने जाळणे.

◆ स्टेट कॉंग्रेसच्या कार्यकर्त्यांचा छळ करणे, त्यांची घरे जाळणे.

◆ श्रीमंत हिंदूची घरे जाळणे, हिंदूच्या बॅंका लुटणे.

◆ हिंदूच्या शेतजमीनी ताब्यात घेणे, विरोध केल्यास ठार मारणे.

◆ दलितवर्गीय व हिंदूपैकी ज्याच्याजवळ हिरवे कार्ड आहे. त्यांचे रक्षण करणे.

◆ संस्थानात बाहेरून बोलविलेल्या मुस्लिम निर्वासितांना माल मोटारीतून गावोगावी पाठविणे.

◆ संस्थानाबाहेर जाऊन सरदार पटेलांना फितूर होणारांची घरे जाळणे.

हैदराबाद संस्थान भारतीय संघराज्यात विलीन झाल्यास ही कृती कार्यक्रम करण्याचे ठरले होते व शेवटी हिन्दू जनतेवर जाच जूलम व छळ अत्याचार या रझाकारावर व इत्तेहादूल या संघटनांनी केला. या अत्याचाराला प्रतिउत्तर दिले ते स्वामी रामानंद तीर्थ ''कर्मयोगी संन्यासी'' यांचरूा हातून इतिहास घडला. भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीच्या मागे ज्या उच्चतम प्रेरणा होत्या व जी महान मूल्ये होती त्याची शुद्धता राखून भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीला एक प्रकारचे पूर्णत्व स्वामीजींनी मिळवून दिले.

सारंश :

◆ भारताचे गृहमंत्री व पोलादी पुरूष सरदार वल्लभभाई पटेल यांनी हैदराबाद संस्थानात पोलीस कार्यवाही केली.

◆ पाच दिवसात निजाम शरण आला.

◆ चार मिनावरील आसफशाही ध्वज काढून भारताचा तिरंगा ध्वजा फडकविण्यात आला.

◆ कासीम रझवी व रझाकार संघटना नष्ट झाली.

◆ निजामाने आपल्या अपयशाचे खापर इत्तेहादूलच्या डोळ्यावर फोडले.

◆ भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीमागे ज्या उच्चतम प्रेरणा व मूल्ये होती ती पूर्णत्त्व स्वामीजींनी मिळवून दिली.

21

संदर्भ **ग्रंथ** :

१) अनंतराव भालेराव – पेटलेले दिवस, हैदराबाद मुक्तीसंग्राम व मराठवाडा.

२) नरेंद्र चपळगावकर – कर्मयोगी सन्यासी.

३) शंकरभाई पटेल – हैदराबाद महाराष्ट्राची समस्या

४) स्वामी रामानंद तिर्थ – हैदराबादमुक्ती संग्रामातील माझ्या आठवणी.

५) नरहर कुरूंदकर – हैदराबाद विमोचन आणि विसर्जन

६) अशोक परळीकर – हैदराबाद मुक्तिसंग्रामातील अज्ञात कथा

७) दि.गो. बिंदू – हैदराबाद राज्याचे विसर्जन

८) मधु लिमये – स्वातंत्र्य चळवळीची विचारधारा

९) आ.क्र. वाघमारे – १ संघर्ष – खंड – आणि २

❑❑❑